

درآمدی بر فقه اخلاق

امیر غنوی

کتابخانه پژوهشی

■ عنوان تحقیق: درآمدی بر فقه اخلاق

■ پژوهشکده: دفتر نشر اسلام

■ گروه علمی: اخلاق و تربیت

■ محقق: امیر غنوی

■ ارزیابان علمی: حجج اسلام محمدتقی مادی زاده و محمدرضا جباران

■ موضوع اصلی: فقه اخلاق

■ مدت انجام تحقیق: ۳ سال

درآمدی بر اخلاق

امیر غنوی

ناشر: سازمان انتشارات فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۳

شمارگان: ۱۵۰۰

قیمت: ۱۸۰۰۰ تومان

طراح جلد: سیدایمان نوری نجفی

چاپ و صحافی: مجاب

سرشناسه: غنوی، امیر، ۱۳۵۵-

عنوان و نام پدیدآور: درآمدی بر فقه اخلاق / امیر غنوی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۲

مشخصات ظاهری: ۳۴۰ص.

شابک: ۷- ۲۴۶- ۱۰۸- ۶۰۰- ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه.

یادداشت: نمایه.

موضوع: فقه جعفری — قرن ۱۴.

موضوع: اخلاق اسلامی.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۲ / ۵/ ۱۸۳ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۳۲۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۳۷۸۱۴

حقوق محفوظ است

فهرست

۱۳	پیدایش تفقه
۱۷	مقدمه
۲۵	بخش اول: فقه و تفقه
۲۷	فصل اول: مفهوم‌شناسی
۲۷	گفتار اول: معنای لفظ فقه
۲۸	گفتار دوم: ریشه‌های قرآنی
۳۰	گفتار سوم: تفقه در دین
۳۰	گفتار چهارم: موضوع تفقه
۳۵	فصل دوم: جلوه‌های فقه
۳۵	گفتار اول: فقه سالک
۳۵	بحث اول: او تو العلم کیانند؟
۳۷	بحث دوم: رفتارها و ویژگی‌های هدایت‌زا
۴۱	بحث سوم: هدایت‌های قرآن
۴۱	اول: فردی
۴۳	دوم: جمعی
۴۵	گفتار دوم: شناخت مقصدها
۵۲	گفتار سوم: فقه حدیث
۵۲	بحث اول: گام‌ها تا تفقه در حدیث

- ۵۳..... بحث دوم: کلیدهای حل تعارض.....
- ۵۵..... گفتار چهارم: فقه احکام.....
- ۵۷..... فصل سوم: پیشینه تفقه.....
- ۵۸..... گفتار اول: نگاهی کلی به تطور فقه.....
- ۵۹..... بحث اول: تا تفقه.....
- ۵۹..... اول: زمینه‌های لازم.....
- ۵۹..... دوم: گام‌های رسول خدا ﷺ.....
- ۶۰..... الف) آغاز با پرسش.....
- ۶۰..... ب) دعوت به نظر و تأمل.....
- ۶۲..... ج) امر به عبرت‌آموزی.....
- ۶۳..... د) سازی برای تفکر و دعوت به آن.....
- ۶۴..... زمینه‌های برای تعقل.....
- ۶۵..... بحث دوم: روند سبب‌یابی.....
- ۶۶..... اول: نزول آیه.....
- ۶۶..... دوم: تدوین حدیث.....
- ۶۷..... الف) عصر رسول ﷺ.....
- ۶۸..... ب) هم‌دوشی جعل حدیث و حدیث آن.....
- ۶۹..... ج) ائمه و حراست از حدیث.....
- ۷۲..... د) عصر باقر علیه السلام و رفع منع از نشر.....
- ۷۳..... ه) جوامع اولیه.....
- ۷۶..... و) جوامع ثانوی.....
- ۷۷..... بحث سوم: گستره آموزش فقه و تفقه در عصر معصومین.....
- ۸۱..... بحث چهارم: تحول در عرصه‌های تفقه در عصر غیبت.....
- ۸۴..... گفتار دوم: عرصه کلام و اعتقادات.....
- ۸۵..... بحث اول: تا آغاز عصر امام باقر علیه السلام.....
- ۸۹..... بحث دوم: عصر صادقین علیهم السلام و تحول در آموزش فقه.....
- ۹۲..... بحث سوم: عصر امام کاظم علیه السلام.....
- ۹۵..... بحث چهارم: عصر امام رضا علیه السلام.....

- ۹۶..... بحث پنجم: عصر جواد و حضرت هادی و عسکری
- ۱۰۰..... بحث ششم: غیبت صفری و خاندان نوبخت
- ۱۰۵..... بحث هفتم: عصر غیبت کبری
- ۱۰۸..... بحث هشتم: جریان تلقیق
- ۱۱۱..... گفتار سوم: عرصه احکام
- ۱۱۲..... بحث اول: احکام در قرآن
- ۱۱۴..... بحث دوم: رسول و عترت او
- ۱۱۴..... بحث سوم: نقش رسول خدا ﷺ
- ۱۱۶..... بحث چهارم: عصر منع از نشر حدیث
- ۱۱۷..... بحث پنجم: از عصر صادقین تا آغاز غیبت
- ۱۲۰..... بحث ششم: سوز و غم و نقش آن
- ۱۲۴..... بحث هفتم: دوره بنیاد و نقش آن
- ۱۳۰..... بحث هشتم: رکود و رکود
- ۱۳۱..... بحث نهم: از حله تا پایان
- ۱۳۴..... بحث دهم: نهضت اخباری
- ۱۳۷..... بحث یازدهم: شکوفایی دوباره روش اصولی در نهضت احکام
- ۱۳۸..... بحث دوازدهم: شیخ انصاری پدر اصول جدید
- ۱۳۹..... بحث سیزدهم: عصر جدید و حکومت دینی
- ۱۴۱..... گفتار چهارم: عرصه اخلاق
- ۱۴۲..... بحث اول: آغاز تفقه
- ۱۴۲..... بحث اول: بحث‌های اخلاقی در قرآن
- ۱۴۴..... نمونه اول: زمینه‌های شکرگزاری
- ۱۴۴..... نمونه دوم: مراحل سلوک
- ۱۴۵..... دوم: بیانات اخلاقی معصومین علیهم‌السلام
- ۱۴۸..... بحث دوم: نوشته‌های اصحاب حدیث شیعه
- ۱۵۵..... بحث سوم: در میان اهل سنت
- ۱۵۷..... بحث چهارم: آشنایی مسلمین با اندیشه‌های دیگران
- ۱۵۹..... بحث پنجم: زمینه‌های جریان تلقیق

- اول: متون اخلاقی ایرانی و تأثیر آن بر اندیشمندان دوره اسلامی ۱۵۹
- دوم: نوشته‌های اخلاقی یونانیان و تأثیر آن بر اندیشمندان مسلمان ۱۶۰
- الف) افلاطون و ارسطو ۱۶۰
- ب) سایر حکیمان یونان ۱۶۲
- بحث ششم: اخلاق مستقل، اما متأثر ۱۶۳
- اول: الرعاية لحقوق الله ۱۶۵
- دوم: قوت القلوب ۱۶۶
- سوم: منازل السائرین ۱۶۷
- چهارم: الذریعة الى مکارم الشریعة ۱۶۹
- پنجم: احیاء العلوم ۱۷۰
- ششم: الاشراف ۱۷۵
- هفتم: معالجات ۱۷۹
- بحث هفتم: تفقد عرسه موضوعات مورد ابتلا ۱۸۱
- اول: محاسن ۱۸۲
- دوم: التحصین فی ۱۸۳
- سوم: عذة الداعی و نهي الساعی ۱۸۳
- چهارم: مسکن الفؤاد ۱۸۴
- پنجم: كشف الریبة عن أحكام ۱۸۵
- فصل چهارم: عرصه‌های مغفول ۱۸۷
- بخش دوم: اصول و فقه ۱۹۳**
- فصل اول: تبویب علم اصول ۱۹۹
- فصل دوم: عرصه‌های تازه اصول ۲۱۱
- فصل سوم: اصول فقه‌الاخلاق ۲۲۱
- گفتار اول: مباحث مقدماتی ۲۲۳
- گفتار دوم: دلیلیت ۲۲۴
- بحث اول: طرق وصول ۲۲۴
- بحث دوم: ادله محرزه ۲۲۸

- ۲۳۳ بحث سوم: ادله غیر محرزه
- ۲۳۳ گفتار سوم: دلالت
- ۲۳۵ بحث اول: مباحث عام دلالت لفظی
- ۲۴۶ بحث دوم: مباحث خاص در دلالت‌های قرآن و حدیث
- ۲۴۷ اول: پرسش‌های کلی در تحلیل معارف اخلاقی
- ۲۵۰ دوم: اسلوب‌های پر کاربرد
- ۲۵۱ الف) مفاهیم
- ۲۵۱ ب) اطلاق و تقیید
- ۲۵۲ ج) عام و خاص
- ۲۵۳ د) استعمال لفظ در بیش از یک معنی
- ۲۵۴ افعال معلول و کاربردهای متنافی
- ۲۵۶ و) تکرار «الان» در هنگام توصیف
- ۲۵۷ ز) چگونگی بیان احوال مختلف یک موضوع اخلاقی
- ۲۵۸ مثال اول: استنباط بی‌برگرفته در بیان آثار و بهره‌های تقوا
- ۲۶۰ مثال دوم: اسلوب سبب در بیان زمینه‌های شکل‌گیری تقوا
- ۲۶۲ گفتار چهارم: نسبت‌های میان ادله
- ۲۶۳ بحث اول: لزوم توجه به دو نکته در ادامه
- ۲۶۳ بحث دوم: تخصیص
- ۲۶۴ بحث سوم: تقیید
- ۲۶۴ بحث چهارم: حکومت
- ۲۶۵ بحث پنجم: محکم و مشابه
- ۲۶۶ بحث ششم: ورود
- ۲۶۷ بحث هفتم: تراجم
- ۲۶۸ بحث هشتم: تعارض
- ۲۷۱ بخش سوم: فقه اخلاق
- ۲۷۳ مقدمه
- ۲۷۵ فصل اول: چیستی فقه اخلاق

۲۸۳.....	فصل دوم: نیاز به فقه اخلاق.....
۲۸۹.....	فصل سوم: حوزه جست‌وجو و تحقیق یا موضوع فقه اخلاق.....
۲۹۹.....	فصل چهارم: زاویه نگاه به موضوع.....
۳۰۳.....	فصل پنجم: جایگاه فقه اخلاق.....
۳۰۳.....	گفتار اول: فقه اخلاق و علوم تجربی.....
۳۰۶.....	گفتار دوم: فقه اخلاق و علوم حوزوی.....
۳۱۴.....	گفتار سوم: در میان حوزه‌های مختلف فقه.....
۳۱۶.....	گفتار چهارم: فقه اخلاق و سایر حوزه‌های گفت‌وگوی اخلاقی.....
۳۱۹.....	فصل ششم: روش تحقیق.....
۳۲۰.....	گفتار اول: مشکلات خاص.....
۳۲۴.....	گفتار دوم: الزامات تحقیق.....
۳۲۵.....	بحث اول: ناهم‌سؤالات.....
۳۲۷.....	بحث دوم: در نام‌ها.....
۳۲۷.....	اول: پس از نامی بی‌نظامی.....
۳۲۷.....	دوم: پیش از دست‌نویس.....
۳۳۵.....	فصل هفتم: منابع و مدارک.....
۳۳۷.....	گفتار اول: قرآن.....
۳۳۹.....	گفتار دوم: سنت.....
۳۴۱.....	گفتار سوم: عقل و سیره عقلا.....
۳۴۱.....	بحث اول: عقل.....
۳۴۴.....	بحث دوم: سیره عقلا.....
۳۴۷.....	فصل هشتم: دورنمای فقه اخلاق.....
۳۵۱.....	فصل نهم: مسئله‌شناسی.....
۳۵۳.....	گفتار اول: محورهای اصلی.....
۳۵۷.....	گفتار دوم: مسائل عمده.....
۳۵۷.....	بحث اول: اخلاق هنجاری.....
۳۵۷.....	اول: نظام مسائل.....
۳۵۸.....	دوم: نکته‌های اصلی در مطالعات فقه‌الاخلاقی.....

- ۳۶۶ بحث دوم: علم‌النفس اخلاقی یا علم اخلاق
- ۳۶۸ اول: نظام مسائل
- ۳۶۹ دوم: نکته‌های اصلی در مطالعات فقه‌الاخلاقی
- ۳۷۰ بحث سوم: فرائد اخلاق
- ۳۷۱ اول: نظام مسائل
- ۳۷۲ دوم: نکته‌های اصلی در مطالعات فقه‌الاخلاقی
- ۳۷۳ بحث چهارم: مبانی اخلاق
- ۳۷۳ اول: نظام مسائل
- ۳۷۶ دوم: نکته‌های اصلی در مطالعات فقه‌الاخلاقی
- ۳۸۴ بحث پنجم: اخلاق کاربردی
- ۳۸۵ اول: نظام مسائل
- ۳۸۶ دوم: نکته‌های اصلی در مطالعات فقه‌الاخلاقی
- ۳۸۷ بحث ششم: احکام اخلاق و خداز اصول اخلاقی
- ۳۸۷ اول: تصویر فضیلت اخلاق
- ۳۸۸ دوم: نکته‌های اصلی در مطالعات فقه‌الاخلاقی
- ۳۸۸ بحث هفتم: اخلاق توصیفی
- ۳۹۰ اول: نظام مسائل
- ۳۹۱ دوم: نکته‌های اصلی در مطالعات فقه‌الاخلاقی
- ۳۹۱ بحث هشتم: تربیت اخلاقی
- ۳۹۲ اول: نظام مسائل
- ۳۹۴ دوم: نکته‌های اصلی در مطالعات فقه‌الاخلاقی

- کتابنامه
- ۴۱۵ فهرست آیات
- ۴۲۳ فهرست روایات
- ۴۲۵ نمایه
- ۴۳۵ نمایه موضوعی

www.ketab.ir

پیشگفتار

پیروزی اسلام بر همه‌ی نظامی و استقرار نظامی براساس آموزه‌ها و احکام آن در این کتاب از یکسایه شکست مکتب‌های بشری و ناکامی نظام‌های گوناگون اجتماعی بر نام‌های بی‌زهای مادی و معنوی انسان از سوی دیگر، بر گستره‌ی انتظار بشر از اسلام افزوده است. انتظار آن است که اسلام به‌عنوان دین‌های بزرگ و اداریه جامعه تبیین، نظام‌های اجتماعی آن ترسیم و دیده‌های آن بر رویارویی با یافته‌های علوم انسانی و مکتب‌های بشری، با منطقی منسدل و مسند ارائه گشته، بینش‌ها، ارزش‌ها و منش‌های دینی متدینان آسیب‌شناسی و شناخت قدسی دین از پیرایه‌های موهوم و موهون، پیراسته شود.

تحقق این امور، پژوهشی دقیق، جامع و سامانمند دربار و بازنمایی آموزه‌های اسلام و نظام‌های اجتماعی آن و همتی والا و ملاحظاتی ساینده و روزآمد را می‌طلبد و این امر بدون تأسیس نهادهای پژوهشی و ارزشی، محض و کارآمد میسر نیست.

بدین منظور پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که نهادی علمی است در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، پژوهشکده نظام‌های اسلامی، پژوهشکده فرهنگ و مطالعات اجتماعی، پژوهشکده دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

پژوهشکده نظام‌های اسلامی که بر پنج گروه اقتصاد، فقه و حقوق، سیاست، اخلاق و مدیریت اسلامی مشتمل است، به‌طور خاص با مطالعه نظامات اجتماعی، هدف‌های زیر را تعقیب می‌کند:

۱. کشف و طراحی نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛
 ۲. تحقیق و تبیین عالمانه مبانی و مباحث اساسی نظامات اجتماعی اسلام و ارائه الگوهای کاربردی در قلمرو آن؛
 ۳. آسیب‌شناسی نظری و کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدیریت در میان امور و بسترسازی برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛
 ۴. تبیین رابطه مائیل مستحدثه به انگیزه‌گره‌گشایی در زمینه نیازهای نوپیدای فقهی؛
 ۵. پاسخگویی به شبهات طرح درباره فقه و نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریت اسلام؛
 ۶. شناخت و نقد علمی و فقهی نظامات معارض.
- تحقیق حاضر که نتیجه تلاش علمای محقق ارجمند حجت‌الاسلام والمسلمین آقای امیر غنوی در گروه اخلاق پژوهشکده نظام‌های اسلامی است، به موضوع چستی فقه و اخلاق می‌پردازد.
- فقه، نظام‌نامه اداره جامعه و برنامه زندگی انسان بر عرصه‌های مختلف است. این نیاز گسترده و همه‌جانبه با آنچه فقه ما ارائه می‌پردازد تناسبی ندارد. تردیدی نیست که فقه شیعه در عمق و وسعت، مراحل بسیاری را طی کرده و آورده‌های بسیار گران‌قدری دارد، اما دامنه این تفقه عرصه‌های خاصی محدود مانده و تمامی عرصه‌های حیات آدمی را دربرنگرفته است. تربیت، اخلاق، اقتصاد، سیاست و عرصه‌های بسیاری از نعمت تفقه به‌دور مانده و پیام و رهنمودهای دین در این حوزه‌ها چندان مورد توجه قرار نداشته است.
- با شکل‌گیری نظام مقدس جمهوری اسلامی و ورود دین در عرصه‌های

گونگون زندگی، گام‌های بلندی در این زمینه برداشته شده است. نوشته حاضر که نتیجه تلاش محقق ارجمند جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای غنوی در گروه اخلاق پژوهشکده نظام‌های اسلامی است با عنوان *درآمدی بر فقه اخلاق* پاسخی به این نیاز است که تفقه را به حوزه احکام محدود نکرده است و در بدنه است گامی به سوی شکل‌گیری فقه اخلاق بردارد.

میزم می‌دانیم از تلاش‌های علمی و ارزشمند محقق ارجمند، جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای *امیر غنوی* عضو هیئت علمی گروه اخلاق پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی قدردانی و تشکر کنیم.

همچنین تشکر علمی گروه اخلاق به‌ویژه از ارزیابان این اثر حجج اسلام *محمدرضا بیابان* و *محمد مهدی زاده* که در مراحل مختلف ارزیابی تحقیق با ارائه دیدگاه‌های ارزشمند علمی خود، در غنای هرچه بیشتر این اثر کوشیدند و سازمان انتشارات *و ه نگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی* که مسئولیت آماده‌سازی، انتشار و توزیع این اثر را بر عهده دارند تشکر و قدردانی می‌کنیم.

گروه اخلاق

پژوهشکده نظام‌های اسلامی

WWW.KETABOON.IR

www.ketab.ir

مقدمه

گسترش امنیتی تنها راهی است که در برابر فقه امروز قرار دارد. انزوا، احتضار و حتی بردن سر از سوی است برای هر حرکت علمی که بستر حرکت و شرایط عصرش را بشناسد. فقه باید به احکام محدود نماند و به تمامی وسعت دین بپردازد تا تفقه در بین حای خود را به تفقه در احکام بدهد. اخلاق، حقوق، سیاست و سایر بخش‌های نیازهای دیگری هستند که باید از آموزه‌های دین در آنها سخن گفت. بر این تفقه هر یک را در کنار فقه احکام گشود.

آخر مگر نه این است ما با پذیرش ناتوانی در فکر و عقل فردی و جمعی به سراغ وحی آمده‌ایم؟ پذیرفته‌ایم که در زندگی پیچیده در روابط زندگی می‌کنیم و با همه هستی ارتباط داریم؛ با خود، با اشیا، با دیگران، و جامعه ما نیز با جوامع دیگر مرتبط است و تنظیم تمام این روابط به ضابطه نیاز دارد؛ ضابطه‌هایی که بتواند بیشترین بهره‌ها را در این جنگ مرموز روابط ما نصیبمان کرده و از رنج‌ها فاصله دهد.

مگر نه این است که فهم رابطه و رسم ضابطه در این گستره، کاری است که از دسترس عقل، فکر و غرایز بیرون است. فکر، عقل و غریزه، چه تنها و چه با همراهی دیگران، نمی‌تواند به این همه رابطه احاطه یابد و با لحاظ این همه، ضابطه‌هایی را بسازد.

این وقوف به عجز خویش است که ما را دست به دامان وحی کرده و

دیده‌هایمان را به آسمان دوخته است. همین است که برای همه عرصه‌های زندگی خویش نیازمند ضابطه هستیم و نیازمند وحی. این نگاه است که آدمی را همان قدر در عبادت‌ها محتاج راهنمایی دین می‌کند که در اجتماعیات و همان‌سان در مسائل فردی نیازمند تفقه در دین می‌کند که در روابط بین‌الملل.

گسترش حوزه تفقه نیازی است که همگان آن را پذیرفته‌اند. ضرورت‌های پاسخ‌نیافته در حکومت اسلامی امروزه اندیشمندان حوزه فقه را به این باور رسانده است که باید از دین بیش از احکام توقع کرد و تأمل در آیات و روایات را باید با اهداف گسترده‌تری همراه نمود؛ هدف‌هایی که قبول جامعیت دین را در پی است. پاسخگویی به همه آنها را به وعده می‌دهد، هدف‌هایی که نیازهای امروز را در عرصه زندگی در گروی وصول به آنهاست.

این نیاز برآورده نشده، همه‌جانبه با آنچه فقه امروزه به آن می‌پردازد، تناسبی نداشته و این لقمه جوابی نیست. نین اشتها بی‌حدی نیست. تردیدی نیست که فقه شیعه در عمق و استناد و احاطه به باری طی کرده و آورده‌های بسیار گران‌قدری دارد که نه در مقابل فقه اهل سنت، بلکه حتی در برابر مکتب‌های حقوقی امروز غرب نه‌شوش و تزلزل کافی و استدلال و پختگی لازم را داراست؛ اما دامنه این تفقه به عرصه‌های خاصی محدود مانده و تمامی عرصه‌های حیات انسانی را دربر نگرفته است. نیت اخلاق، اقتصاد، سیاست و عرصه‌های بسیاری از نعمت تفقه به دور مانده و پیام و هنمودهای دین در این حوزه‌ها چندان مورد توجه قرار نداشته‌اند. این کمبود تاریخی عمدتاً در عدم ابتلای فقه شیعه به مشکلات اداره اجتماع ریشه داشته است. تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، کمتر نیازی به پرداختن به آن احساس می‌شد.

امروزه باید تفقه را به حوزه احکام محدود نکرد؛ زیرا اگر در گذشته‌های دور صرف بیان احکام، نیاز مخاطبان را برطرف می‌کرد، مدت‌هاست که پرداخت تحلیلی به احکام و توجه به مبانی و مقصدهای احکام، مورد نیاز است و در برابر اندیشه‌های تحلیلی دیگران و ذهن‌های مشتاق توضیح و تعلیل باید پاسخ‌هایی متناسب آماده کرد؛ پاسخ‌هایی که در منابع موجودند، ولی به

دلیل عدم احساس نیاز، ذهن فقهای پیشین را به خود مشغول نکرد. حتی باید پای را از این هم فراتر نهاد و در هر عرصه، اندیشه نظام‌مند دین را عرضه داشت و در برابر مکتب‌های مختلف و متنوع موجود، نگرش و نظام‌های دینی را مطرح کرد. انسان امروز خود را در معرض دعوت طرح‌های یونانگویی می‌بیند که افزون بر دستور و حکم، از تحلیل و تعلیل برخوردار بوده و مجموعه مبانی، مقصدها و طرح‌های خود را در قالب نظام‌های مختلف ارائه می‌کنند.

در برابر این وجود نمی‌توان به نفی بدعت‌ها و التقاط‌ها و نقد اندیشه‌های بی‌پایه و اساسی اکتفا کرد که این عرصه از تقاضایی برخاسته است که در پاسخگویی به آن کوشش‌هایی شده است. گذشته فقهی شیعه این درس را در خود دارد که آنجا که اندیشه‌ها، کتاب و برگرفته از زلال وحی به بازار فکر و اندیشه می‌آید، جایی برای بافته‌های بی‌پایه باقی نمی‌گذارد.

فقه شیعه امروزه سخت‌تر از گذشته گشودن عرصه‌های جدیدی در برابر خویش است؛ عرصه‌هایی متناسب با فضای فردی و اجتماعی امروز؛ اما گشودن عرصه‌های تازه در گستره فقه بسیار گذشته جز با تمهید مقدماتی و ترسیم چارچوب‌ها و ضوابطی سزاوار نیست. این تمهید در پی آن است که این مقدمات را در بخش بزرگی از فقه دین یعنی فقه اخلاق فراهم آورد و نقشه از راه‌هایی به‌دست آورد که روندگان کمی را در خود دیده است.

ترسیم چنین چارچوب‌ها و ضوابطی که به پیشینه‌ای درخور استناد نیست، می‌تواند نه فقط راه را برای پیمودن مسیر فقه اخلاق مهیا سازد، بلکه تریب‌های خواهد بود برای تأسیس حوزه‌های تازه فقه در عرصه‌های دیگر آن حوزه‌های دینی.

این تحقیق به فراخور بحث با تکیه بر روش مطالعه کتابخانه‌ای از منابع کلامی، فقهی، اصولی، رجال‌ی و تاریخی بهره فراوان داشته و در گفت‌وگوهای تأسیسی به تحلیل و استنباط از مفاد ادله توجهی ویژه دارد.

سؤال کلان این تحقیق درباره چارچوبی است که برای ورود به عرصه فقه

اخلاق باید به رعایت آن همت گماشت؛ چارچوبی که با پاسخگویی به سؤالاتی ترسیم می‌شود که برای ورودی پخته در عرصه علمی تازه ناگزیر از پاسخگویی بدان هستیم؛ از این رو در این نوشته تلاش می‌شود تا ابتدا تصویری از فقه و تفقه و ریشه‌ها و جلوه‌ها و روش‌های آن ترسیم شده و عرصه‌های مال و مغفول آن، مشخص و از این رهگذر ضرورت بازنگری در گستره و روش کار فقه مشخص شود. سپس در بخش دوم از اصول به‌مثابه روش استنباط فقهی گفت‌وگو شده و پس از تعیین چارچوب موجود آن، تبیین تازه و مناسب نیازهای امروز ارائه خواهد شد. در ادامه با عرصه‌های تازه اصول دید می‌شود که می‌تواند داشته و از تولد اصولی خبردار می‌شویم که در عرصه فقه‌الاخلاق نیز استنباط فقیه خواهد بود و همان وظیفه اصول موجود در فقه‌الاحکام روش اصولی تازه در فقه‌الاخلاق بر عهده می‌گیرد.

در بخش آخر و بخشی از تفقه و فقه در حوزه اخلاق سخن گفته می‌شود که گرچه پیشینه‌ای دارد ولی چندان که باید به آن پرداخته نشده است. در این بررسی، پیشینه، عرصه‌ها، مصالح، نقش علم رجال و شیوه تحقیق در این حیطه و مهم‌ترین مسائل حوزه فقه اخلاق مورد توجه خواهند بود. این تحقیق کاملاً اکتشافی بوده و می‌تواند برای آن از پیش فرضیه‌ای تصویر کرد و بیش از آنکه نقدی بر تراش فقه اخلاق باشد، طرحی برای آینده است.

مهم‌ترین نوآوری‌های این تحقیق را می‌توان چنین برشمرد:

۱. در ارائه طرح تفصیلی علم فقه اخلاق مشتمل بر نه فصل:
 - ۱-۱. چیستی فقه اخلاق؛
 - ۱-۲. نیاز به فقه اخلاق؛
 - ۱-۳. حوزه جست‌وجو و تحقیق؛
 - ۱-۴. زاویه نگاه به موضوع؛
 - ۱-۵. جایگاه فقه اخلاق و نسبت آن با علوم تجربی و علوم حوزوی، نسبت حوزه فقه اخلاق با سایر حوزه‌های فقه، نسبت فقه اخلاق با حوزه‌های

مختلف گفت‌وگویی اخلاقی؛

۱-۶. روش تحقیق؛

۱-۷. منابع و مدارک؛

۱-۸. دورنمای فقه اخلاق؛

۱-۹. مسئله‌شناسی تفصیلی عرصه‌های مختلف فقه اخلاق.

۱. در ترسیم حوزه‌های نو در علم اصول با تکیه بر:

۱-۲. ط‌حی تازه در علم اصول؛

۱-۱. طرح و رچوب علم اصول فقه اخلاق؛

۱-۳. نسبت علمی مباحث اصول فقه اخلاق؛

۱-۴. نکته‌های فقهی و فقه‌شناسی در حل مسائل اصول فقه اخلاق.

وصول به طریق و چگونگی برای فقه اخلاق و ترسیم شاکله‌ای برای

اصول فقه اخلاق نیازمند تمهید مقدماتی است؛ مقدماتی که حاوی مباحثی نو

در حوزه‌های مختلف هستند. بحث‌های متفاوتی از:

۱. تحلیل و تفسیر تازه از فقه اخلاق؛

۲. ریشه‌های قرآنی فقه و تفقه؛

۳. برداشتی متفاوت از تفقه در دین؛

۴. فقه حاصل از سیر و سلوک؛

۵. شخصیت‌شناسی تپ قرآنی الذین اوتوا العلم؛

۶. رفتارها و ویژگی‌هایی که به افزایش هدایت می‌انجامد؛

۷. انواع و اشکال هدایت‌های فردی و جمعی قرآن؛

۸. ویژگی‌های لازم برای شناخت مقصدهای کلام و حیانی؛

۹. فرایند تحلیل محتوای حدیث؛

۱۰. کلیدهای حل تعارض در سخن معصوم؛

۱۱. تربیت دین برای دستیابی به توان تفقه در دین؛

۱۲. روند تدوین وحی و تأثیر آن در شکل‌گیری فقه؛

۱۳. گستره آموزش فقه و تفقه در عصر معصومین؛

۱۴. بررسی کلی تحول در عرصه‌های تفقه در عصر غیبت؛

۱۵. تفقه در کلام و اعتقادات و تحولات آن در عصر حضور معصومین و

در عصر غیبت؛

۱۶. سیر تحول در عرصه فقه احکام در اعصار معصومین؛

۱۷. سیر تاریخی مکتب‌های فقهی تا به امروز؛

۱۸. سیر تطور تفقه در عرصه اخلاق در عصر معصومین و پس از ایشان؛

۱۹. تأثیر اندیشه ایرانی و یونانی بر اندیشه اخلاقی مسلمین؛

۲۰. عرصه‌های مغفول فقه.

در این کتاب، تحقیق بر آن تأکید ویژه دارد، معارف اخلاق است؛ از این رو در این نوشتار تلاش می‌شود تا ابتدا تصویری از فقه و تفقه و ریشه‌ها و جلوه‌ها و روش‌های بررسی شده و عرصه‌های فعال و مغفول آن مشخص و از این رهگذر، ضرورت بررسی در گستره و روش کار فقه مشخص شود.

در بخش دوم از ادراک مناسبه روش استنباط فقهی گفت‌وگو شده و پس از تعیین چارچوب موجود آن، تمهیداتی متناسب با نیازهای امروز ارائه می‌شود.

در ادامه با عرصه‌های تازه اصول دین دیداری خواهیم داشت و از تولد اصولی خبردار می‌شویم که در عرصه فقه‌الاحکام، برادر استنباط فقیه خواهد بود و همان وظیفه اصول موجود در فقه الاحکام، این اصول تازه در فقه‌الاحکام بر عهده می‌گیرد.

در بخش آخر از بخشی از تفقه و فقه در حوزه اخلاق سخن گفته می‌شود که گرچه پیشینه‌ای دارد، ولی چندان که باید به آن پرداخته نشده است. در این بررسی، پیشینه، عرصه‌ها، مصادر و منابع، نقش علم رجال و شایسته‌ها، فقیه در این حیطه و مهم‌ترین مسائل حوزه فقه اخلاق مورد توجه خواهند بود. در این نوشته برآنیم گامی به سوی شکل‌گیری فقه‌الاحکام برداشته،^۱ گذشته

۱. تعبیر درآمد در عنوان این کتاب اشاره به این نکته دارد که این نوشته را نباید حاوی مباحث فقه اخلاق انگاشت بلکه باید آن را به مثابه مدخلی بر فقه اخلاق دانست که کاری جز ترسیم چارچوب برای این عرصه تازه تفقه بر عهده نداشته است.

از نشان دادن جای خالی آن، از مباحث مبنایی مورد نیاز در این حوزه گفت‌وگو کرده، چارچوب متفاوت و ابزارهای مورد نیاز در این عرصه را مشخص کنیم. این تحقیق امید دارد بایی را بگشاید و راهی را بنماید تا آغازی باشد بر فقه اخلاق و باز امید دارد باورهای سست‌شده نسبت به جوابگویی فقه در عرصه‌های مختلف زندگی ترمیم شود. نویسنده با اذعان به فرودستی خویش، این نکته معترف است که رسیدن به بلندای چنین قله‌ای جز با لطف حق و نقد دوستان میسر نخواهد بود.